

MAGYARORSZÁG MÁSODIK VILÁGHÁBORÚS SZEREPVÁLLALÁSA A MEMOÁROK TÜKRÉBEN

A Horthy-korszakra visszatekintő memoárirók számára megkerülhetetlen téma Magyarország 1941-es hadbalépése. A kor sok fontos szereplője fogalmazta meg gondolatait tetteiről, felelősségéről. Vannak, akik tényszerűen írják le az átélt eseményeket és saját szerepük tárgyalásakor is erre törekszenek, mások a „végzetszerű kényszerre”, a „tragikus magyar sorsra”, vagy a német befolyásra hivatkozva nem is vizsgálják a döntések belső hátterét.

A továbbiakban naplók, visszaemlékezések és emlékiratok felidézésével kíséreljük meg nyomon követni a Magyarország hadbalépésének körülményeivel kapcsolatos véleményeket, azok formálódását, változásait. A leggyakrabban felmerülő, vitatott kérdések a következők: törvényszerű volt-e a hadbalépés, ki játszotta ebben a legnagyobb szerepet – Horthy Miklós, Bárdossy László, Werth Henrik, a szélsőjobboldali beállítottságú katonatisztek, a németek –, illetve kik és miért bombázták Kassát.

A második világháború hadműveleteinek megindulása után a magyar politikai vezetés legfőbb célja a fegyveres semlegesség megőrzése volt. Ez 1941 áprilisáig sikerült, Jugoszlávia megtámadásához viszont már csatlakozott Magyarország is.¹ A döntés után Teleki Pál öngyilkossága sokak szerint a kiúttalanságot demonstrálta: a kialakult helyzetben nem volt igazi alternatívája az önálló lépéseknek.² A területi revízió befejezésének igénye motiválhatta a csatlakozást, és a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács döntése szerint a magyar szerepvállalás nem is terjedhetett túl a történelmi határokon.³ 1941. június 27-én viszont Bárdossy László miniszterelnök és Horthy Miklós kormányzó a máig ismeretlen eredetű kassai bombatámadást szovjet hadicselekményként értelmezve bejelentették a hadiállapot beálltát, a Szovjetunió elleni

---

¹ 1941. április 11.

² Barcza György londoni magyar követ 1941. február 7-én tájékoztatást küldött arról, hogy Eden külügyminiszter magához hívatta, és „barátilag, de teljesen őszintén” kívánt beszélni vele. Többek között kijelentette: bár tisztában vannak azzal, hogy a magyarok helyzete a német nyomás miatt milyen nehéz, győzelem esetén az angol kormány különbséget fog tenni „kényszer és önkéntes hajlandóság között amellyel egy ország a nyomásnak ellenállni törekszik, vagy nem.” (DIMK. V. 860-861.) Teleki Pál 1941. március 3-ai feljegyzései (melyeket a londoni és a washingtoni magyar követnek küldött) tükrözik a fentiekkel kapcsolatos kétségeit: a nagyhatalmak ezután is a saját érdekeiknek megfelelően viszonyulnak majd a kisállamokhoz, nem vesznek tudomást a „helyzetek különbözőségeiről”. Így nagyon nehéz egyszerre megfelelni az angolok által támasztott feltételeknek, és a „modern ideológiák erős és győzelmeik által alátámasztott vonzerejének” ellenállni. (DIMK V. 893-902.) Később a délvideki bevonulás kérdését emlékirata szerint Churchill is úgy ítélte meg, hogy Magyarország két rossz között választhatott: vagy a német megszállás, vagy a szöszegecs. (CHURCHILL I. 1989:481-482.)

³ Meg kell jegyezni azonban, hogy a hadművelleti területek határa végül kitolódott. A gyorshadtestet 1941. április 16-tól május 6-ig a List tábornok vezette 12. német hadseregnek rendelték alá. Német parancsnokság alatt az 1918-as határokat átlépve, Kelet-Horvátországon át a szerbiai Valjevoig nyomultak előre, de semmilyen harci cselekményben nem vettek részt.

német támadáshoz való csatlakozást. A kormány és az országgyűlés mindkét háza – a törvényes rendelkezés⁴ szerint utólag kikérve véleményüket – támogatta a döntést.

Az ismert tényekről más kép bontakozik ki a közvetlen benyomásokat rögzítő naplók alapján, mint a később keletkezett emlékiratokban, visszaemlékezésekben. A naplók azt valószínűsítik, hogy a kortársak – függetlenül attól, helyeselték-e a háborús részvételt – nem vonták kétségbe a döntés törvényes voltát. Ha meglepődtek is, elhitték, hogy szovjet támadás történt és nem vitatták a válaszlépés szükségességét. A döntés törvényessége csak a később keletkezett naplókban, memoárokból kérdőjeleződik meg, és ugyancsak később merül fel az idegen befolyás gondolata is. Érdekes példa erre Shvoy Kálmán memoárja. Ő 1941-ben naplót írt, és ebbe csak ennyit jegyzett le június 27-én: „Magyar-szovjet hadiállapot következett be. – A képviselőházban Bárdossy László ezt pár szóval bejelentette.” 1952-ben azonban a következőkkel egészítette ki naplóját: „A hadüzenetet illetőleg a kormány alkotmányellenesen járt el, mert a parlamentnek csak a már megtörtént hadüzenetet jelentette be, holott neki az országgyűlés két házától előzőleg kellett volna a hadüzenethez a felhatalmazást kérni”.⁵ Más memoárokból is szerepel a hadüzenet kifejezés vagy annak körülírása a hadiállapot beálltának bejelentése helyett. Kivétel ez alól például Horthy Miklós, aki idézi a hivatalos nyilatkozatot: „Magyarország a felségterületén végrehajtott, nemzetközijog-ellenes, ismételt szovjetorosz légitámadás miatt a Szovjetunióval hadiállapotban lévőnek tekinti magát.”⁶

A visszaszerzett területek megtartásának igénye a kialakult helyzetben biztosan erősítette az egyetértést 1941 júniusában, amikor Románia és Szlovákia már német szövetségben kiküldte csapatait a szovjet frontra. A következmények 1941 decemberéig – a gyors német győzelem reményében – nem tűntek veszélyesnek.⁷ A kezdetben jelképesnek szánt magyar részvétel azonban a háború menetének megváltozásával egyre fontosabbá vált az erőfölényét elvesztő német hadvezetés számára. Magyarország 1942-ben arra kényszerült, hogy hadsereget küldjön a szovjet frontra. Ez a súlyos kötelezettségvállalás – és a háború menetében beálló fordulat – készítetett sokakat az 1941-es döntés felülvizsgálatára. Megjelenik az a gondolat, hogy a „dicsszomjas katonák” – élükön Werth Henrikkel – illetve Bárdossy László sodorták bele ebbe a helyzetbe Magyarországot, 1944-ben pedig már a német befolyás (sőt cselszövés) következményeként tárgyalják néhányan a kialakult helyzetet.⁸ Ekkortól vetődik fel Horthy Miklós felelőssége is.⁹

Werth Henrik vezérkari főnök 1941 május-júniusában valóban arra törekedett, hogy elérje: szülessék megegyezés a német-magyar katonai együttműködésről a küszöbönálló, Szovjetunió elleni háborúban. Mivel a külügyminiszterhez benyújtott május 6-ai és 31-ei memorandumaira nem kapott kedvező választ, újabb átiratában a következőképpen érvelt június

---

⁴ 1920/XVII. törvénycikk.

⁵ SHVOY 1983:225.

⁶ HORTHY 1990:251.

⁷ Andorka Rudolf azonban 1941 november 16-ai feljegyzése szerint már ekkor kételkedett a sikerben: „Az orosz helyzet most már határozottan azt mutatja, hogy az egész hadjárat egy nagy fiaskó volt. Sem a katonai, sem a politikai célt nem érték el. Az oroszok nyertek öt értékes hónapot, s mi lesz tavasszal?” 17-én idézi egy benzinkutas, megítélése szerint a helyzetet tökéletesen tükröző viccét: „Az Adolfnál van a duma, a másik oldalon a kaja!” ANDORKA 1978:199-200.

⁸ Ld. Náray Antal, Barcza György és Nagybacsoni Nagy Vilmos memoárjait.

⁹ Például Fenyő Miksa naplójában.

14-én: „Szilárd meggyőződéseim szerint Magyarország a német-orosz háborúban nem maradhat télen. E háborúban részt kell vennünk:

1. mert ezt megköveteli az ország területi épségének, valamint állami, társadalmi és gazdasági rendszerünk biztosítása,

2. mert jövőnk érdekében az orosz szomszédság gyengítése és eltávolítása határainkról elsőrendű nemzeti érdekünk,

3. mert erre kötelez a keresztény nemzeti alapon álló világnézetünk és a bolsevizmussal szembeni elvi állásfoglalásunk úgy a múltban, mint a jelenben is,

4. mert politikailag a tengelyhatalmak mellett véglegesen lekötöttük magunkat,

5. mert további országgyarapításunk is ettől függ.”¹⁰

Bárdossy László ugyancsak június 14-én, a minisztertanács rendkívüli ülésén ismertette az átiratot és válaszolt is rá. Válaszának legfontosabb pontjai: Magyarország kellőképpen bebizonyította már, hogy a tengelyhatalmak oldalán áll, nincs szükség újabb demonstrációra, a német-szovjet viszony alakulásáról pedig kérése ellenére nem tájékoztatták. A magyar részvételre vonatkozóan hangsúlyozta, hogy a németek nem kérnek aktív közreműködést. Értesülése szerint Hitler más szerepet szán a Szovjetunióval szemben területi követelésekkel nem rendelkező Magyarországnak, mint Romániának és Finnországnak. Bárdossy sorra cáfolja Werth érveit, egyértelművé téve, hogy „határozott német kívánság vagy felszólítás nélkül” nem járul hozzá katonai előkészületek megtételéhez.¹¹ E döntéséhez tartotta is magát a kassai bombázásig.

Annak ellenére, hogy Werth Henrik célja a mielőbbi hadbalépés volt, és német katonai kapcsolatai is cselekvésre akarták készíteni, a vezérkari főnök tudomásul vette a politikusok döntését. Kurt Himer¹² tábornok meg is jegyzi jelentésében, hogy „Werth nem képes megbirkózni a pillanat nagyságával”, mert aláveti magát a politikusok döntésének, holott „most a katonáké a szó”.¹³

E tények ellenére a memoárok egy részében egyértelmű a szerzői állásfoglalás: Magyarország hadalépéséért személy szerint csak a miniszterelnök és Werth Henrik felelősek. Barcza György is Bárdossyt hibáztatja, mert úgy véli: „...minden német kényszer nélkül egy tollvonással belevitte az országot a Szovjet elleni háborúba. ... Sokan voltak azonban olyanok is, akik az egész repülőtmadást rendkívül gyanúsnak találták, mert az pontosan akkor történt, amikor Bárdossynak ürügyre volt szüksége, hogy a szovjetnek leendő magyar hadüzenetet a magyar közvélemény előtt megindokolja.”¹⁴ Ugyanitt Barcza Werthet is megvádolja azzal, hogy „lelkes németbarátként” részese volt a provokációnak.

Bethlen István szintén Bárdossy személyes felelősségét emeli ki. Beállításában ő jöhiszemű politikus, aki nem tudott ellenállni a „csábításnak”, és német nyomásra „hadat üzent Oroszországnak és Amerikának és háborúba keveredtünk Angliával is”,¹⁵ holott Hitler nem szólította fel Magyarországot a fegyveres fellépésre, és ekkor még politikai nyomást sem

---

¹⁰ DIMK V.:1177. Werth Henrik véleményét egyedül Adonyi Ferenc veszi át, munkájában szinte szó szerint idézve annak érveit. ADONYI 1954:91.

¹¹ DIMK V.:1180-1182.

¹² Kurt Himer vezérőrnagy, a magyar honvédség fővezéréhez beosztott tábornok, az összekötő törzs parancsnoka (1941. március-augusztus).

¹³ SCHRAMM:1140-1141.

¹⁴ Másokkal együtt Barcza György is hadüzenetet ír a hadiállapot beállta helyett. BARCZA II. 1994:24-25.

¹⁵ BETHLEN 1988:140.

gyakorolt a kormányra.¹⁶ Az emlékezők többségével Bethlen is a Szovjetunió elleni hadbalépés irreális és veszélyes voltát hangsúlyozza. Tagadja, hogy erre a Németország iránti „örök hála” kötelezte volna Magyarországot. Nem hiszi, hogy szándékos provokáció történt. és azt az állítást is cáfolja, mely szerint az ország a bolsevizmus ellen védi a világot: „...nem ennek az életének gyökereiben megtámadott, maroknyi nemzetnek volt a hivatása tehát, hogy nemzeti hiúságát legyezető szájhősök uszítására hősiés pózba vágva magát teljesen feleslegesen keresztbe feküdjön azon az úton, amelyen az orosz gőzhenger nem minket, hanem Németországot lehangereelni készült...”¹⁷

Bethlenéhez hasonló Újpétery Elemér felfogása, aki szintén kiemeli, hogy Bárdossy rövid miniszterelnöksége alatt „három nagyhatalommal keveredett háborúba”.¹⁸

Jellemző Hennyey Gusztáv tömör összefoglalása: „A Minisztertanács Bárdossy László miniszterelnök nyomására – s ebben igen nagy szerepe volt Werth Henrik vezérezredesnek, a honvéd vezérkar főnökének – és Hitler felszólítására úgy döntött, hogy hadat üzen Oroszországnak...”¹⁹

Horthy Miklós viszont felmenti Bárdossyt a felelősség alól. Néhány cselekedetére nem talál magyarzatot, de népbíróági elítélését igazságtalannak, kivégzését „vértanúhalálnak” tartja. Indoka: „Aki a politikában sohasem követett el hibát, az emelje fel az első követ, hogy Bárdossy Lászlóra dobja.”²⁰

Náray Antal véleménye összegzése lehet a háború után megfogalmazott, a politikusi felelősséget szinte teljesen elutasító elképzeléseknek. Ezek közös vonása: a legnagyobb hiba a gyengeség, befolyásolhatóság volt a politikusok részéről, de a bűnösök azok, akik befolyásolták őket – többnyire idegenek és szélsőségesek. E szempontból tipikus, ahogy Náray Bárdossyról ír: „Sok helyes felismerés mellett mégsem volt ereje megakadályozni, hogy idegen erők és azok árnyékában meghúzódo ambíciózusak, a Kormányzó Urat többször is félrevezetve, országunkat fokozatosan belesodorják a második magyar hadsereg kirendelésébe és szomorú vereségébe.”²¹ Mindebben a vezérkar szerepét is kiemeli, hangsúlyozva a törtető tiszték befolyásának jelentőségét.

Werth Henrik szerepe kapcsán felvetődik még: ha a vázolt politikai megfontolások alapján törvényszerűnek tekintette is a Szovjetunió elleni hadbalépést, katonailag hogyan tarthatta erre felkészültnek az országot. A kérdésre vonatkozóan eltérő véleményeket is közölhetünk. Szombathelyi Ferenc emlékiratában utal arra, hogy vezérkari főökként megpróbált leszámolni a romantikus felfogással, melyet elődei hintettek el, tudatosítani akarta: a magyar hadsereg kicsi és korszerűtlen, csak megszállásra alkalmas.²² Az említett elődök Bartha Károly honvédelmi miniszter és Werth Henrik. Náray Antal idézi Barthát, aki 1941. április 1-jén, a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácson így nyilatkozott: „...a magyar honvédség szelleme és kiképzése kitűnő.

---

¹⁶ Horthy Miklós és Bárdossy László is határozott állásfoglalást kért arra vonatkozóan, milyen lépéseket vár Németország a Szovjetunió megtámadása után Magyarországtól. A fegyveres részvételre való felszólítás hiányában a politikusok nem cselekedtek a kassai bombázásig, pedig tudomásuk volt a Halder és Himer tábornokok által gyakorolt katonai nyomásról. SCHRAMM 1965. Ld. még: WILHELMSTRASSE 1968:596-597 és DIMK V.1217-1221.

¹⁷ BETHLEN 1988:113.

¹⁸ ÚJPÉTERY 1987:166.

¹⁹ HENNYEY 1992:59.

²⁰ HORTHY 1990:245.

²¹ NÁRAY 1988:60-61.

²² SZOMBATHELYI 1990:25.

Korszerű felfegyverzése bár kívánnivalót hagy maga után, de német oldalon való kiállításunk magával hozná azt is, hogy a németek fegyverzet, felszerelés és lőszer tekintetében bőségesen ellátnának bennünket”.²³ Kállay Miklós visszaemlékezése tükrözi az ellentmondásokat: már a doni katasztrófa kapcsán részletezi a magyar csapatok felszerelésének elégtelenségét, kilátástalan helyzetüket, majd arról elmélkedik, hogy „kézitusára – ami a magyar katona erőssége – nem kerülhetett sor”.²⁴ Kitartásukat és áldozatkészségüket patetikus szavakkal idézi, de néhány oldallal később a hadsereg „lelki deformálódásának” okait kutatja, amikor összehasonlítja az első és a második világháborúban harcoló magyar katonák helyzetét.²⁵ A változás okaként több dolgot is megnevez. A hadsereg fegyelme már nem a régi, és úgy érzi, ezt pusztán gorombasággal – ahogy tapasztalata alapján a fiatal tisztek egy része megpróbálta – nem lehet helyrehozni. A másik – többek által is megnevezett – ok: nem érezték a katonák, hogy van értelme a harcnak. Nem értették, mi keresnivalójuk van a sikeres revízió után a fronton a Szovjetunió elleni háborúban, távol Magyarországtól.

Mivel egyes memoárok különös jelentőséget tulajdonítanak a politizáló tiszkar befolyásának is, érdemes néhány ezzel kapcsolatos véleményt és tényt is felidézni. Már 1945 előtt megfogalmazódnak olyan nézetek, melyek szerint egyes tisztek magatartását „sváb” származásuk határozta meg. Egyebek mellett Bajcsy-Zsilinszky Endre véleményének nagy szerepe lehetett az előbbi nézet terjedésében, hatása több emlékiratban érzékelhető. Nagybaczoni Nagy Vilmos hivatkozik 1944-es beszélgetéseikre, és ennek kapcsán megjegyzi: „A német származásúak egy része hajlamos arra, hogy azt is magyar érdekek lássa, ami nem magyar, hanem tisztán német érdek. Ők mindig csodálói voltak Németországnak, és a németek teljesítményét a magyarokéval szemben mindig túlbecsülték. Mi, vérbeli magyarok, még hibáival együtt is jobban tudjuk szeretni és becsülni fajtánkat, mint ők.”²⁶ Kállay Miklós pedig idéz is Bajcsy-Zsilinszky Tildy Zoltánnal közösen készített 1944-es memorandumából.²⁷

Shvoy Kálmán²⁸ és Kádár Gyula²⁹ memoárjai is hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar hadsereg vezetésével kapcsolatban rögzüljön a fenti vélemény. Újpeéry Elemér emlékiratában is feltűnik: „Vezetőik legnagyobb részét német származásúak voltak, kevés kivétellel (Szombathelyit nevezhetném biztosan ilyen kivételnek) elvakult németbarátok voltak, és még messzebb álltak az igazi magyar problémáktól, mint a magyar diplomáciai kar.”³⁰ Tipikusnak tekinthető Náray Antal ítélete: „Az volt a benyomásom, hogy a magyar vezérkar főnöke, hadművelési irodájával együtt a német hadvezetéssel teljes egyetértésben a magyar politikát a háborúba való belépésre szorongatja. A magyar politikának pedig nem volt bátorsága okos alap gondolata mellett bátran helytállni és a végrehajtó katonai hatalomnak odakiáltani: „Sutor, ne ultra crepidam!” Így vesztette el végképp a játszmát a magyar államférfi az erősen német befolyás alatt álló magyar hadvezetéssel szemben, megfélekedve arról, hogy ezzel lemondott az államélet szellemi vezérletéről és létünk megkövetelte okos körültekintéstől. A gyeplőket, félve

---

²³ NÁRAY 1988:49.

²⁴ KÁLLAY I. 1991.:158.

²⁵ KÁLLAY I. 1991:165-166.

²⁶ NAGYBACZONI 1986:195-196.

²⁷ KÁLLAY I. 1991:263-269.

²⁸ SHVOY 1983:121.

²⁹ KÁDÁR 1978:255.

³⁰ ÚJPÉTERY 1987:278-279.

a következményektől, átadta a dicsszomjas katonáknak. A Gömbös Gyuláék által elvetett mag megeremtette természetellenes gyümölcsét: A hadvezetés vezényelt, a politika pedig készséges zenekar szerepére vállalkozott!”³¹ Náray Antal hivatkozik arra is, hogy „törtető vezérkariak” kijelentették: „Magyarország védelme a Donnál fog megtörténni.”³²

A szélsőséges eszmék iránti fogékonyság, a „németcsodáló irányzat” a tisztikar egy részében inkább a korszellemmel, és nem a származással lehetett összefüggésben. Az ő viselkedésük, hozzáállásuk alapján való általánosítást a háborús vereség után a bűnbakkeresés motiválhatta: a „sváb” tisztekre, tábormokokra lehet hivatkozni a háborús vereség okainak végiggondolásakor.

1944-től egyre több megjegyzés utal arra is, hogy a szerzők szerint német nyomás, sőt provokáció következtében történt meg a hadbalépés. Még ha logikusnak tűnik is az az elképzelés, hogy a német és a magyar vezérkar megszervezett egy támadást, mellyel a vonakodó magyar politikai vezetést lépéskényszerbe hozzák, nem állja meg a helyét. A történet a Horthy-rendszer lejáratására vált alkalmassá a magyar együttműködés feltételezésével, és ezzel 1945 után politikai igényt elégített ki.³³ Érdekes, hogy a Krudy-legenda elemeit sokan átveszik az emigráns szerzők közül – olyanok is, akik sejtették, hogy egy ilyen provokáció megtörténte értelmetlen és valószínűtlen – természetesen egészen más céllal: a németekre, Hitlerre hárítva ezzel a felelősséget a hadbalépésért.

A kérdés valóban tisztázatlan még: 1941 június 26-án ismeretlen felségjelű repülőgépek bombázták Kassát. A jelentések szerint szovjet légitámadás történt.³⁴ E kérdésben az a leglényegesebb motívum, hogy az eset diplomáciai tisztázása nem történt meg (Barcza György jogosan hivatkozik arra, hogy a második világháborúban ha minden véletlen, semleges területet érintő bombázás hadbalépést vont volna maga után, akkor Svájc és Svédország Németországgal és a szövetségesekkel is rég háborúban állt volna). Lakatos Géza Werth Henrik szavait idézve jellemzi a helyzetet: „jól jött” a kassai bombázás,³⁵ bárki hajtotta is végre, mert a hadbalépés ürügyéül szolgált.

Mindebben a németek szerepére vonatkozó elképzelések 1944-től tűnnek fel a memoárookban. Fenyő Miksa már 1944-ben, „egy lichthofra nyíló szobában” rejtőzve – a legkorábban – utal a németek szerepére, Horthy cinkosságát is feltételezve. Július 4-ei naplójegyzetében így ír: „(Horthy) Tisztában van vele, hogy a kassai bombatámadás a németek műve, s mégis túri, hogy kormánya vállalja: orosz gépek támadtak az országra. Hadat üzen az USA-nak, s egy negyedmillió magyar fiút küld pusztulni az orosz mezőkre, saját derék fiát is”.³⁶ Fenyő nem utal rá, honnan jutott a tudomására ez a verzió. Lehet, hogy a német provokációról

---

³¹ NÁRAY 1988:58-59.

³² NÁRAY 1988:61.

³³ Ebben eszköz lehetett Bárczy István, akit Bárdossy László népbíróági perében hallgattak ki, illetve Újszászy István, akinek vitatott, szovjet fogságban tett vallomását a nürnbergi perben használták fel. Mindketten a német provokáció elméletét hangoztatták, és megalapozták a „Krudy-legendát”.

³⁴ A kassai bombázás problémáját részletesen tárgyalja Borsányi Julián A magyar tragédia kassai nyitánya c. könyvében (München, 1986.), valamint a Hadtörténelmi Közlemények 1991/2. számában megjelent tanulmányában (Az 1941. június 26-ai kassai bombatámadás „fehér foltjai”. Visszaemlékezések és személyes észrevételek.) Borsányi Julián kutatásai alapján tévedésből bekövetkezett szovjet támadást tart valószínűnek, de bizonyíték természetesen erre sincs.

³⁵ LAKATOS 1992:47.

³⁶ FENYŐ 1986:44.

szóló híresztelést ő egészítette ki a Horthy szerepével kapcsolatos elképzeléssel, mivel ezekben a napokban többször, éles kritikával tárgyalja naplójában a kormányzó működését.

Bethlen István, aki ugyancsak 1944 nyarán, szintén illegálisban írta meg visszaemlékezéseit, nem utal német provokációra.³⁷

Horthy Miklós átveszi a Krudy-történet: „Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár 1944-ben olyan titkos összejátszásról tett nekem utólag jelentést, amilyennek lehetőségével sohasem számoltam. Az előzmények közvetlen ismerete alapján mondta el Bárczy, hogy Krudy Ádám repülő százados, a kassai repülőtér oktatótisztje írásban jelentette Bárdossy miniszterelnöknek, hogy ő a saját szemével látta, hogy a bombákat német repülőgépek dobták le. Időközben azonban a hadiállapot már beállott. Ezért aztán Bárdossy Krudy századost hallgatásra intette és figyelmeztette, hogy ellenkező magatartása ránézve kellemetlen követelményekkel járhat. A miniszterelnökség tisztviselői is parancsot kaptak hogy hallgassanak. Elméletileg ugyan nem teljesen kizárt az a lehetőség, hogy Krudy repülő százados 1941. június 26-ai megfigyelése esetleg téves volt, ez azonban két okból nagyon is valószínűtlen. Mint említettem, vezérkai főnökünk éppúgy kívánta volt, akárcsak Hitler, hogy részt vegyünk a háborúban.”³⁸ A továbbiakban arra hivatkozik, hogy Hitlertől június 22. után a hadbalépésre felszólító levelet kapott,³⁹ de erre Bárdossy és a kormány akaratából – Werth ellenében – elutasító válasz adott. Emiatt tartja logikusnak a magyar vezérkari főnök és a német vezetés összejátszását, hogy meglegyen a „kihívás”.

Számos memoáríró egyetért abban, hogy Magyarországnak – földrajzi helyzete miatt – választania kellett a két nagyhatalom között, el kellett döntenie, hogy német vagy szovjet befolyásnak enged. Horthy Miklós, Bethlen István, Kállay Miklós, Andorka Rudolf, Hennyey Gusztáv, Ullein-Reviczky Antal egyaránt hivatkozik erre és a kism nemzetek kiszolgáltatottságára, választási kényszerére. A háború után e szerzők elkerülhetetlennek, a sors akaratának tüntetik fel a hadbalépést.

Erre hivatkozik Horthy Miklós is: „Ha hazám szerepét vizsgálom a harmincas években, két évtized távlatából és azzal az utólagos meglátó képességgel, amelyhez a második világháború szörnyű tapasztalatai juttattak bennünket, arra a meggyőződésre kell jutnom, hogy a történeti események fejlődését végzettszerű kényszer intézi. ...egy kis állam cselekvési szabadsága gyakorlatban mindig korlátozást szenved...”⁴⁰ Hasonló álláspontot fejt ki Ullein Reviczky Antal: „...Magyarországot éppúgy mint más országokat az óriási erők forrataga mint a pelyhet ragadta magával, talán nem túlzás azt állítani, hogy végeredményben az ország sorsát ezek az erők döntötték el és nem a magyar diplomáciának többé-kevésbé sikerült kombinációi. ... kis ország óriási világfelfordulás középpontjában nem csinálja, hanem elszenvedti a történelmet.”⁴¹

A magyar hadbalépés vitás kérdéseivel kapcsolatos elképzelések tehát már a háború idején megjelentek, és a Magyarországon és külföldön publikált emlékiratokban – a szerzők szándékainak megfelelő változatban – helyet kaptak. A külföldön megjelent memoárookban sok esetben hasonlóan kritikus vélemények fogalmazódtak meg, mint az itthon keletkezettekben. Az

---

³⁷ BETHLEN:110-111.

³⁸ HORTHY 1990:251-252.

³⁹ Ilyen levélnek nincs nyoma, a rendelkezésre álló dokumentumok azt igazolják, hogy a német vezetés nem tartott igényt a magyar katonai szerepvállalásra, és ezt egyértelműen a magyar politikusok tudomására hozták.

⁴⁰ HORTHY 1990:175.

⁴¹ ULLEIN-REVICZKY 1947:5.

emigrációban élő szerzőkkel szemben semmiképpen nem lehetett elvárás az, ami a Magyarországon publikálókkal kapcsolatosan korábban felvetődhetett: hogy a rendszer negatív képét adják. Esetleges elfogultságuk más forrásból táplálkozhatott: a második világháborúba való bekapcsolódás tragikus következményei természetes módon őket is a kor kritikus áttekintésére, a felelősök keresésére készítették. A háború után egyre szélesebb körben ismertté és elfogadottá váltak olyan állítások, amelyek a valós eseményeket, tendenciákat háttérbe szorítva elsősorban külső befolyás.következményeként – néhány esetben a magyar vezetők cinkosságát feltételezve – tárgyalták Magyarország hadbalépését.

Vannak azonban – mint Bethlen István, Barcza György vagy Lakatos Géza – akik legalább utólag megpróbálták feltárni az elkövetett hibás lépések hátterét is. Lehet, hogy a helyes válaszokat ők sem találták meg, de a memoáriró törvényszerűen szubjektíven viszonyul saját korához. Tiszteletreméltó maga a szándék: memoárjaik nem az illúziók továbbélését, hanem realisabb kép megalkotását teszik lehetővé egy adott történelmi korszakról.

A HIVATKOZÁSOK FELOLDÁSA:

ADONYI 1954 = Adonyi Ferenc: A magyar katona a második világháborúban 1941-1945. Klagenfurt, 1954.

ANDORKA 1978 = Andorka Rudolf: A madridi követségtől Mauthausenig. Szerk. Lőrincz Zuzsa. Bp. 1978.

BARCZA 1994 = Barcza György: Diplomata emlékeim 1911-1945. I-II. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból. Szerk. Antal László. Bp., 1994.

BETHLEN 1988 = Bethlen István emlékirata 1944. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 1988.

BORSÁNYI 1985 = Borsányi Julián: A magyar tragédia kassai nyitánya. Az 1941. június 26-i bombatámadás dokumentációja. München, 1985.

CHURCHILL 1989: Churchill, Winston S.: A második világháború. I-II. Bp., 1989.

DIMK V. = Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. V. Szerk. Juhász Gyula. Bp., 1982.

FENYŐ 1986 = Fenyő Miksa: Az elsodort ország. Bp., 1986.

HENNYEY 1992 = Hennyey Gusztáv: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Egy volt magyar királyi külügyminiszter visszaemlékezései. Szerk. Antal László. Bp., 1992.

HORTHY 1990 = Horthy Miklós: Emlékirataim. Szerk. Antal László. Bp., 1990.

KÁDÁR 1978 = Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. I-II. Bp., 1978.

KÁLLAY 1991 = Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam 1942-1944. I-II. Szerk. Antal László. Bp., 1991.

LAKATOS 1992 = Lakatos Géza: Ahogyan én láttam. Szerk. Antal László. Bp., 1992.

NAGYBACZONI 1986 = Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendő 1938-1945. Bp., 1986.

NÁRAY 1988 = Náray Antal visszaemlékezése 1945. Szerk. Szakály Sándor. Bp., 1988.

SCHRAMM 1965 = A német hadvezetés magyarországi politikájához 1941. március-július. Századok 1965/6. A német hadsereg-főparancsnokság által megbízott magyarországi összekötő törzs naplóját dr. Percy Ernst Schramm százados vezette, közzéteszi Kun József.

SHVOY 1983 = Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945. Szerk. Pernecki Mihály. h.n. 1983.

SZOMBATHELYI 1990 = Szombathelyi Ferenc visszemlékezése 1945. Szerk. Gosztonyi Péter. Bp., 1990.

ÚJPÉTERI 1987 = Újpestery Elemér: Végállomás Lisszabon. Hét év a magyar királyi külügy szolgálatában. Bp., 1987.

ULLEIN-REVICZKY 1993 = Ullein-Reviczky Antal: Német háború, orosz béke. Magyarország drámája. Bp., 1993.

WILHELMSTRASSE 1968 = A Wilhelmstrasse és Magyarország. Szerk. Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránd, Juhász Gyula. Bp., 1968.

Judit Pihurik

HUNGARY'S PARTICIPATION IN WORLD WAR II
AS DESCRIBED IN CONTEMPORARY MEMORIES

For the memoir writers of the Horthy-era Hungary's entrance in World War II in 1941 is an unavoidable theme. This study seeks to describe the emergence and changes of opinions of memoir writers by analysing the relating diary and memoir details. Since 1944 onwards those kind of statements were gaining ground that described Hungary's entrance in the war as a result of foreign interference and the real events, causes and tendencies were left in the background. Some of these statements suggested the cooperation of leading Hungarian politicians in the above mentioned process. This study attempts to establish and summarise the reasons for the birth and quick spreading of this phenomenon.